

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

7 ЖИЛД, 3 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 7, НОМЕР 3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 7, ISSUE 3

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№3 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-3>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвохид Хабибуллович
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Толипов Файзулла Саидович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Аликариев Нуриддин МАТЕМАТИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В ВОУ.....	5
2. Abduraxmonova Manzura, Akramov Davronbek XAVF GURUHIDAGI OILA FARZANGLARINI IJTIMOYILASHUVIDA MAKTAB VA MAHALLA IJTIMOYIY XODIMINING HAMKORLIGI.....	12
3. Сеитова Зухрагон ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В СОЦИОЛОГИИ.....	21
4. Tagieva Gulsum NOGIRONLARNI IJTIMOYIY HIMOYA QILISHDA IJTIMOYIY TA'MINOTNING O'RNI.....	28
5. Kayumov Kaxramon HOZIRGI DAVRDA KICHIK SHAHARLARNING IJTIMOYIY INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI.....	36
6. Burxanov Xusniddin RAQAMLI JAMIYATDA ALGORITMIK YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	43
7. Mahammadjanov G'olibjon СОЦИОЛОГИК ТАЪЛИМОТЛАРДА ИЖТИМОЙИЙ ОНГ ТРАНСФОРМАЦИЯСИГА ОИД ПАРАДИГМАЛАР ТАЪЛИЛИ.....	51
8. Masharipov Baxtiyor SHAHAR EKOTIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA YANGI INNOVASION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING IJTIMOYIY ZARURATI.....	57
9. Gaibnazarov Boxodir SOTSIAL BOSHQARUV TIZIMINING SAMARADORLIGI: XORIJIY TAJRIBA.....	66
10. Ixtiyarov Farxod DAVLAT XIZMATCHILARI MALAKASINI OSHIRISHDA KEYS USULINING IMKONIYATLARI.....	73
11. Axmedov Qaxramon IJTIMOIY XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASIDA IJTIMOYIY ISH KADRLARINI TAYYORLASH JARAYONLARINING SOTSIOLOGIK TAHLILI.....	83
12. Akhmedova Rano WELFARE AS A MEASURE OF LIFE SATISFACTION.....	90

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Burxanov Xusniddin,

Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbekiston Milliy universiteti

“Sotsiologiya” kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

e-mail: doktorantt@mail.ru

RAQAMLI JAMIYATDA ALGORITMIK YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.13341870>

ANNOTATSIYA

Demokratik islohotlar jamiyatning barqaror taraqqiyoti talablariga mos holatda global internet tarmog'idagi milliy segmentni rivojlanishini talab etadi. Bu borada raqamli jamiyatning rivojlanishida algoritmik yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Shuningdek, datifikatsiya va algoritm hamda sun'iy intellekt masalalari keng yoritilgan. Shu bilan birga raqamli jamiyatda aholini ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy jarayonlar maqsadini va xususiyatlarini ochib bera oladigan axborotlarga bo'lgan talabini qondirish zarurligi ko'rsatilgan. Axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan muammolarni o'rganish bo'yicha mavjud nazariyalar tadqiq etilgan. Bugungi kunda insonlarga qulayliklar olib kelayotgan raqamli jamiyat ostida zamonaviy raqamli texnologiyalar va algoritmlar hamda suniy intellekt yotibdi. Umuman olganda, sun'iy intellekt olingan ma'lumotlar asosida muayyan xulosalar chiqarishga qodir bo'lgan modellar va usullar to'plami ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: Internet, axborot xavfsizligi, raqamli jamiyat, datifikatsiya, algoritm, sun'iy intellekt, milliy saytlar, texnologiya, raqamli media, ijtimoiy ta'sir, ijtimoiy institut.

Хусниддин Бурханов,

доктор философии (PhD) по социологическим наукам,

независимый соискатель кафедры «Социология»

Национального университета Узбекистана e-mail: doktorantt@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ АЛГОРИТМИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ

АННОТАЦИЯ

В соответствии с требованиями устойчивого развития общества демократические реформы требуют развития национального сегмента глобальной сети Интернет. В связи с этим, выявляются специфические особенности алгоритмических подходов в развитии цифрового общества. В статье широко освещены вопросы датификации и алгоритмизации, а также искусственного интеллекта. При этом показано, что в цифровом обществе необходимо удовлетворять спрос населения на информацию, способную раскрыть цель и характеристики социальных, экономических и политических процессов. Исследуются существующие теории решения проблем, направленных на обеспечение информационной безопасности.

Современные цифровые технологии и алгоритмы, а также искусственный интеллект лежат в основе цифрового общества. Все более важным становится то, что искусственный интеллект — это совокупность моделей и методов, способных на основе полученных данных делать определённые выводы.

Ключевые слова: Интернет, информационная безопасность, цифровое общество, датификация, алгоритм, искусственный интеллект, национальные сайты, технологии, цифровые медиа, социальное влияние, социальный институт.

Khusniddin Burkhanov,
Doctor of Philosophy in Sociology (PhD),
Independent researcher of the «Sociology»
Department of the National University
of Uzbekistan, e-mail: doktorantt@mail.ru

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ALGORITHMIC APPROACHES IN DIGITAL SOCIETY

ABSTRACT

In accordance with the requirements of sustainable development of society, democratic reforms require the development of the national segment of the global Internet. In this regard, specific features of algorithmic approaches in the development of a digital society are revealed. The article widely covers the issues of datafication and algorithmization, as well as artificial intelligence. At the same time, it is shown that in a digital society it is necessary to satisfy the population's demand for information that can reveal the purpose and characteristics of social, economic and political processes. Existing theories of problem solving aimed at ensuring information security are studied. Modern digital technologies and algorithms, as well as artificial intelligence, underlie the digital society. It is becoming increasingly important that artificial intelligence is a set of models and methods that can draw certain conclusions based on the data obtained.

Keywords: Internet, information security, digital society, datafication, algorithm, artificial intelligence, national sites, technology, digital media, social influence, social institution.

KIRISH

Raqamli jamiyat sharoitida axborot kommunikatsiya vositalari jadal ommalashuvi natijasida ular jahon media maydoni sahnasida katta mavqega ega bo'lib bormoqda. Bunday sharoitda ommaviy muloqot vositalaridan biri ijtimoiy tarmoqlar hisoblanadi. Hozirgi davrda axborot kommunikatsiyalari bugungi tadrijiy rivojlanishning muhim voqeligiga aylanib, hatto, taraqqiy etgan davlatlar fuqarolari ham bir xil talab-ehtiyojlardan kelib chiqib ommaviy muloqot sub'ekti darajasiga ko'tarildi. Internet tarmog'ining paydo bo'lishi bilan ijtimoiy-iqtisodiy hayotning juda ko'p jihatlari, jumladan, kundalik maishiy xizmatlar, biznes va menejment, yuridik va konsullik xizmatlari, hatto, davlat boshqaruvigacha virtual olamga o'tmoqda.

Binobarin, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning an'anaviy muloqot shaklini tubdan o'zgartirib, ayniqsa, COVID pandemiyasi davrida boshqa davlatdagi insonlarni nafaqat eshitish, balki ko'rish imkoniyatini yuzaga kelishi natijasida on-layn suhbatlar, virtual uchrashuvlar ommalashdi.

Eng muhimi veb-saytlar vazirlik va idoralarning faoliyati to'g'risidagi axborotni o'z ichiga olgan rasmiy sayt sifatida identifikatsiya qilinadigan, eng muhimi, undan hamma erkin foydalanishi mumkin bo'lgan resursga aylandi. Demak, rasmiy tashkilotlarning veb-sahifasi ma'lum ma'noda Internetdagi nashr funksiyasini ham bajarmoqda. Ana shu saytlar plaginlarining ommabop sotsial tarmoqlar tarkibidagi bugungi shakllanish jarayonini axborot sohasidagi eng zamonaviy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ular xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizni birlashtirishga o'z hissasini qo'shmoqda.

METODOLOGIYA

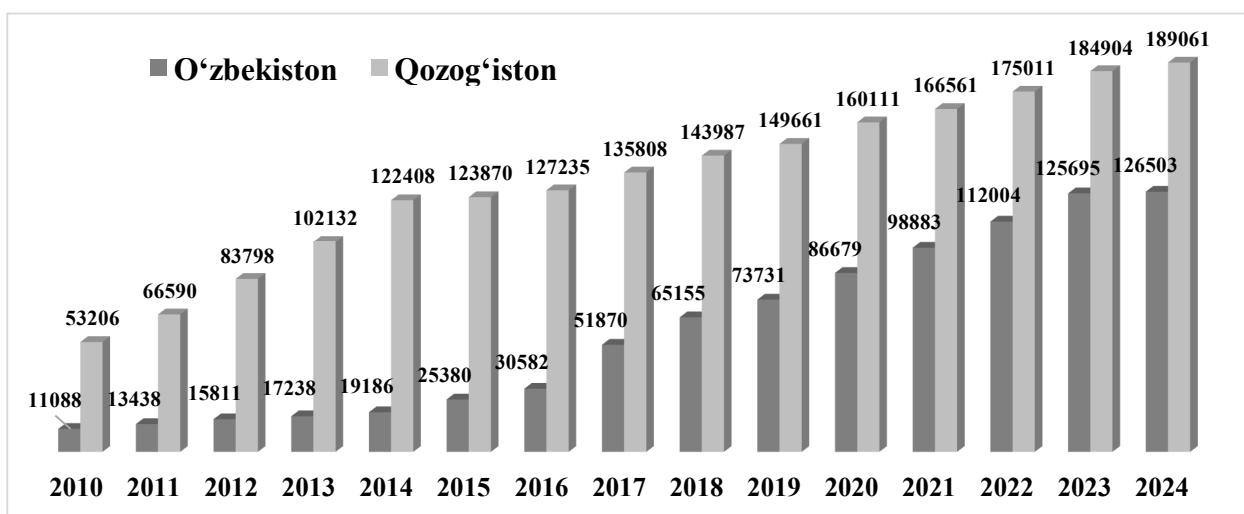
Raqamlashtirishning jamiyatga chuqur kirib borishi natijasida global media maydonida raqobatbardosh faoliyat yuritishga qodir ijtimoiy tarmoqlar yaratish muammo bo'lsa, yurtimiz

hududida faoliyat yuritayotgan OAVning ushbu tarmoqlardan unumli foydalanishi soha muammosiga aylandi. Bunday vaziyatda jahon axborot makoniga to'g'ridan-to'g'ri chiqish, auditoriya, ya'ni abonentlar soni va geografiyasini bir necha bor kengaytirish borasida ijtimoiy tarmoqlar yetakchi o'ringa chiqib oldi hisobi. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarning mamlakat imijini shakllantirish, ya'ni mustaqil davlatimizda erishilgan olamshumul yutuqlarni dunyoga keng targ'ib qilishdagi o'rni tobora ortib bormoqda.

Ayrim xorijlik tadqiqotchilar raqamlashtirish va zamonaviy axborot bilan ta'minlash jarayonidagi innovatsiyalarning eksponensial tarqalish bosqichlarini muhim holat sifatida talqin qilishdi. Mutaxassislarning fikricha, axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi va texnologiyalari ular o'rtasida aylanayotgan axborot oqimi bilan bir-biriga uzviy bog'langan, yuqori texnologik qurilmalardan tashkil topgan yagona raqamli makonga integratsiyalashuvi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ijtimoiy jarayonlar chuqurlashuvi esa vositachilikka aylanib, algoritmlar, avtomatlashtirilgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va turli xil texnik infratuzilmalar yordamida quriladi [1, – B. 248], uning o'lchamlari (makon, vaqt va dunyoviy bilimni to'plash va tarqatish) o'zgartirib boriladi. Zero, sotsiologlar uchun bunday tarkibiy o'zgarishlarning ijtimoiy jihatlari va inson faoliyatidagi natijalar oqibatlarini muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Raqamli jamiyatda Internet tarmoqlari, uning imkoniyatlari individning ijtimoiy borlig'i, tafakkur chegaralarini kengaytirib, vositalashtirilgan ijtimoiy o'zaro muloqot qilishning asosiy usullaridan biriga aylanmoqda. Bu borada Markaziy Osiyoda ham internet foydalanuvchilari o'sib bormoqda. Shu bilan birga ushbu foydalanuvchilar uchun bu davlatlar o'z saytlarini ham ko'paytirib bormoqda. Ushbu masalada O'zbekiston va Qozog'iston milliy segment saytlarining yillik o'sish ko'rsatkichlari ortib bormoqda (1-diagramma).

1-diagramma. O'zbekiston va Qozog'iston milliy segment saytlarning yillik o'sish ko'rsatkichlari (dona).

Biroq, bu imkoniyatlar o'z navbatida, yangi ijtimoiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda: tengsizlikning yangi shakllari paydo bo'lishi, shahsiy hayot va davlat chegaralarini tan olmaydi va hokazo. Bunday holatda mediatizatsiya ham yangilik sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Binobarin, Axborot o'zaro ta'sir sub'ektlari nazoratidan chiqib ketishi oqibatida ijtimoiy hayotning vaqtinchaligi texnologik infratuzilma ta'sirida tobora chuqur singib bormoqda. Inson faoliyatiga oid maxsus ma'lumotlar, texnologiyalar ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiluvchi dunyoviy bilimni to'plash, uni qayta ishlash va tarqatishning asosiy manbaiga aylandi. Algoritmlar orqali raqamli jamiyatdagi dunyoviy bilim keyinchalik tijorat yoki tashkilotchilik, boshqaruv maqsadida foydalanish uchun to'planadi. Raqamli jamiyatda axborot majmuasining o'ziga xos xususiyati odamlar undan ixtiyoriy ravishda samarali foydalanish orqali takomillashtirishga erishiladi.

Shunday qilib, raqamli media – ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar, zamonaviy ijtimoiy institut, guruh va tuzilmalar faoliyati uchun yaratilgan muhit, degan ma’noni anglatadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari, bulutli hisoblash va boshqalarning rivojlanishi jamiyatning keyingi raqamli transformatsiyasiga yordam beradi.

Aslida sun’iy intellekt – inson ko‘nikmalarini qayta ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan dasturlar to‘plami hisoblanadi. Sun’iy intellekt mavjud muammolarga yechim topish, rejalashtirish, bilim olish, o‘z ustida ishlash kabi vazifalarni o‘z vaqtida va to‘liq bajarishga yordam beradigan qobiliyatdir. Keng ma’noda sun’iy intellekt murakkab muammolarni o‘rganish va hal qilishga qodir bo‘lgan tahliliy tizimlarni ishlab chiqish fanining bir tarmog‘i hisoblanadi. Tor ma’noda esa sun’iy intellekt kompyuterning inson tafakkuriga asoslangan o‘rgatish texnologiyasidir. Umuman olganda, sun’iy intellekt olingan ma’lumotlar asosida muayyan xulosalar chiqarishga qodir bo‘lgan modellar va usullar to‘plamidir. “Sun’iy intellekt” atamasi birinchi marta Jon Makkarti tomonidan 1956-yilda Amerika Ayvi Ligasi universiteti Dartmut kollejida bo‘lib o‘tgan seminarda ishlatilgan. Birinchi sun’iy intellekt dasturi 1951-yilda Buyuk Britaniyalik kompyuter olimi Kristofer Strachey tomonidan ishlab chiqilgan. 1952-yilda ushbu sun’iy intellekt dasturi sheriklarining harakatlarini bashorat qilish bilan birga, odamlar bilan shashka o‘ynashni o‘rgangan edi. Ingliz matematigi va kompyuter olimi Alan Tyuring hatto o‘sha paytda nashr etilgan shaxmat dasturlash bo‘yicha maqolasida mazkur tizim haqida alohida so‘z yuritgan edi. Sun’iy intellekt sohasidagi taraqqiyotning navbatdagi bosqichi 1990-yillarning o‘rtalariga to‘g‘ri keladi. Xususan, 1997-yilda shaxmatchi Garri Kasparovni mag‘lub etishga muvaffaq bo‘lgan “IBM Deep Blue” superkompyuteri katta shov-shuvlarga sabab bo‘ladi.

Sun’iy intellekt sohasi bilan shug‘ullanadigan olimlar sun’iy intellekt texnologiyasini to‘rtta asosiy turga ajratishadi:

1. Zaif sun’iy intellekt – tajriba to‘plash va to‘plangan ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmagan sun’iy intellekt. Zaif sun’iy intellekt muayyan bir vazifani amalga oshirish uchun yaratilgan bo‘lib, qo‘shimcha funksiyalarni bajara olmaydi.

2. Cheklangan xotiraga ega sun’iy intellekt – ma’lumotlar parchalarini eslab qolish va ular asosida mavjud vaziyatni tahlil qilish uchun mo‘ljallangan. To‘plangan tajriba xotirada saqlanmaydi va boshqa ma’lumotlar bilan integratsiyaga kirishmaydi.

3. Kuchli sun’iy intellekt – kuchli mashinalar odamlarning fikrlashi va motivlarini egallashi, inson bilan muloqot qilishi, hattoki ijtimoiy va hissiy aqlga ega bo‘lishi mumkin. Kuchli sun’iy intellektga o‘xshash mashinalar allaqachon mavjud. Apple kompaniyasining Siri va Yandeks kompaniyasining Alisa nomli virtual yordamchilari shular jumlasidandir. Mazkur kuchli sun’iy intellekt vositalari odamlar bilan muloqot qilish usullarini o‘rgatadi.

4. Superintellekt – har tomonlama odamlardan oshib ketadigan sun’iy intellektni rivojlantirishning yakuniy bosqichi. Bunday darajadagi tizimlarning paydo bo‘lishi olimlar inson ongining ishlash tizimini to‘liq o‘rganib, modellashtirganida mumkin bo‘ladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari bugungi kunda barcha sohalar singari ta’lim sohasida ham keng qo‘llanilmoqda. Ular toifasiga talabalarni o‘qishga qabul qilish, dars jadvalini tuzish, davomat va mustaqil ishlarini monitoring qilish hamda ta’lim sifatini tekshirish kabi vazifalarni kiritish mumkin. Sun’iy intellekt texnologiyalari qo‘yidagi platformalar orqali o‘quv jarayonini yaxshilashda o‘z imkoniyatlarini namoyish etadi: – ta’lim chatbotlari. Chatbotlar – bu odamlar bilan suhbatni tahlil qilib, javob qaytarish uchun bulutli xizmatlar va sun’iy intellekt usullaridan foydalanadigan onlayn kompyuter dasturi hisoblanadi. Ta’lim dasturlarida tobora ko‘proq chatbotlardan foydalanilmoqda. Foydalanuvchi (o‘quv jarayoni ishtirokchilari) savol yozib yoki gapirganidan so‘ng chatbot javobni ko‘rsatadi, ma’lumot beradi yoki berilgan vazifani bajaradi. Ta’lim chatbotlariga Kanadaning Ada Support kompaniyasiga tegishli “Ada” hamda Avstraliyaning Deakin davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan “DeakinGenie” platformalari kiradi, “OUAnalyse” platformasi Buyuk Britaniyaning Open universiteti tomonidan talabalarning ish faoliyatini bashorat qilish va o‘qishni tashlab ketish xavfi yuqori bo‘lgan talabalarni aniqlash uchun sun’iy intellektga asoslangan ilova hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bizningcha, raqamli jamiyat infratuzilmasi raqamli texnologiyalar, ya’ni ilmiy asoslangan ma’lumotlar va sun’iy intellekt texnologiyalari, algoritmlar va algoritmik tizimlar, bulutli hisoblash va boshqalar orqali ishlaydigan tarmoq tuzilmalari va

platformalarini o‘zaro ta‘siridagi shakli. Zero, raqamlashtirish texnologiyalari ijtimoiy hayotning barcha sohalariga kirib borishi va integratsiyalashuvi raqamli jamiyatning muhim xususiyatidir. Shu bois, raqamlashtirishni 4 ta jarayonlarini quyidagi kombinatsiya asosida ko‘rib chiqish mumkin:

- 1) tarmoqlashtirish;
- 2) ma‘lumotlarni uzatish;
- 3) platformashtirish;
- 4) algoritmlashtirish.

Boshqacha aytganda, ularning har biri raqamli jamiyat texnologik infratuzilmasi elementlari – tarmoqlar, ilmiy asoslangan ma‘lumotlarni yig‘ish texnologiyalari, platformalar va algoritmlarga asoslangan. Ushbu texnologik infratuzilma, o‘z navbatida, raqamli jamiyatning mexanizmlari ulanishini uning murakkabligi va harakatchanligini amalda ta‘minlaydi [2, – B.192.].

Xorijlik mutaxassis M.Kastels tarmoqlanish fenomeniga bag‘ishlangan tadqiqotida zamonaviy dunyodagi ijtimoiy hayotning moddiy asoslari o‘zgarishiga guvoh bo‘lib, axborot oqimlari singib ketgan va real vaqti singib ketgan makon atrofida tashkil etilgan [3, – R. 594]. Raqamlashgan axborot tarmoqlari hududiy va institutsional chegaralarni yengib o‘tib, jamiyat infratuzilmasini yaratadi.

Raqamli jamiyatda ijtimoiy tenglikning yangi maydoni sifatidagi dastlabki tushunchalar o‘tmishda qolib, tarmoq g‘oyasi tabiiy, deb qabul qilinmoqda. Chunki “hamma narsa Jahonda atrof-muhit bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lganidek, ijtimoiy tarmoq ham ko‘rinmas tuzilishdan iborat mukammal jarayondir” [4, – B. 290.].

Shu bois raqamli jamiyatda kommunikativ imkoniyatlar xilma-xil va ochiq bo‘lib, u o‘z navbatida tarmoq tugunlari bo‘lgan turli manbalardan olinadigan axborotni tizimlashtirish va birlashtirishga imkon beradi. Kredit kartalari ma‘lumotlari, moliyaviy operatsiyalar, telefon qo‘ng‘iroqlari, Internet tarmog‘iga ulangan har qanday kompyuter faoliyati, turli darajadagi qidiruvlar, elektron pochta, ijtimoiy tarmoq saytlaridagi o‘zaro aloqalar yagona aloqa muhitiga birlashtirilganda – raqamli kuzatuv uning ajralmas elementiga aylanadi. To‘liq raqamli kuzatuvni amalga oshirish uchun axborotning bunday misli ko‘rilmagan darajadagi tarqalishi uchun vujudga kelgan shart-sharoitlar, davlatda inson intellekti natijalarining ijtimoiy borliqda namoyon bo‘lishidir.

Tarmoqlashuvning tizimli o‘shishi natijasida sodir bo‘ladigan ijtimoiy o‘zgarishlar muayyan darajada Internet orqali tarqalayotgan axborot texnologiyalari bilan bog‘liq. Global tarmoqqa ulangan sensorlar axborotni to‘plash, uning joylashuvini aniqlash, unga javob berish va qurilmalarning o‘zaro ta‘sir qilish imkoniyatlari ishlatiladi. Shu bois sensorlar va transmitterlar aloqa tarmog‘idagi aktyorlarga aylanib, bu aslida ob‘ektlar va sensorlar, ya‘ni maqsad hamda vazifalarni shakllantirish uchun zarur bo‘lgan yangi tizim ekanligini anglatadi [5, – R.292]. Dprhaqiqat, raqamli jamiyatda axborot tizimining gibrid tarmoqlari ham shakllanib, unda odamlar bir-biriga ma‘lumotlar uzatadi, uni qabul qiladi. Biroq, har bir inson turli xil ob‘ektlar bilan aloqada ya‘ni ob‘ektlar, o‘z navbatida, bir-biriga uzviy bog‘langan bo‘ladi.

Shu nuqtai nazardan M.Kastells global nazorat byurokrtiyasining paydo bo‘lishini qayd etib, Internet tarmog‘idagi faoliyat o‘z faoliyati haqidagi ma‘lumotlarni ixtiyoriy ravishda abonentlarga uzatish, ya‘ni korporatsiyalar uchun zarur ma‘lumotlar manbai hisoblanadi. Bunday mazmundagi axborot aslida asosiy tovar missiyasini bajarib, Internet tarmog‘i bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalar mazkur biznes modelning asosi hisoblanadi [6, – B. 704]. Muloqot erkinligi va aniq ma‘lumotlarning kompaniyalar o‘rtasidagi konsentratsiyasi turlicha ziddiyatda ifodalangan paradoks mavjud bo‘ladi. Raqamli jamiyatda tijoratlashtirishning murakkabligi sub‘ektlar o‘rtasidagi barcha ma‘lumotlar ustidan nazoratni ta‘minlaydi. Natijada aloqa tarmoqlarining ishlashi raqamli jamiyatning axborot oqimi o‘lchovini yaratadi. Ushbu tarmoq o‘lchovi uning o‘zaro bog‘liqligini aks ettirib, axborotni qabul qilish, uni uzatish jarayonida nazoratning kuchayishiga, xususiy va jamoat tashkilotlardagi doimiy chegaralarni buzishga, ijtimoiy tengsizlikning o‘shishi va boshqa salbiy holatlarga olib keladi.

Raqamli jamiyatda qo‘llanuvchi, “datifikatsiya” (“datafication” ingliz tilida) atamasi 2013 yilda “hodisalarni tahlil qilish maqsadida tahliliy jadvallar tuzish uchun miqdoriy formatda taqdim etish jarayoni” sifatida ilmiy muomalaga kiritilgan. Boshqacha aytganda, “Datifikatsiya” ma‘lumotni

raqamli shaklda qayd etish, degan ma'noni anglatadi [7, –B.304]. Raqamlashtirish texnologiyasini ishlab chiqish, o'z navbatida ma'lumotlarni aniqlashning katalizatori bo'ldi.

Datifikatsiya – ijtimoiy jarayon, chunki uning yordami bilan inson xatti-harakatlarini “vizuallashtirish”, deyarli har qanday faoliyat turini ma'lumotlarga aylantirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan datifikatsiya haqida “ijtimoiylik va ijtimoiy xulq-atvorni tushunish uchun yangi paradigma” hisoblanadi. Shaxsning kunlik tajribasi bir qismini raqamli muhitga o'tkazdi: do'stlik va ijtimoiylashuv ijtimoiy tarmoq saytlari algoritmlari tomonidan yaratilib, qo'llab-quvvatlanadi, “kuzatuvchilar” va “retvitlar”, ya'ni foydalanuvchilar oqishlari orqali obro' va mashhurlikka erishiladi, o'zaro professional aloqalar tizimi orqali mustahkamlanadi. Platformalarda to'plangan ma'lumotlar uchinchi shaxslar (foydalanuvchilar, xususiy sektor, davlat idoralari va boshqalar) uchun ochiq xarakter kasb etadi. Mediatlashtirilgan ijtimoiylik holati, ya'ni mavjud ma'lumotlar qiymatiga asoslanib, yangi sub'ektlarning rivojlanishi uchun manba bo'lib xizmat qiladi [8, – B. 208].

Xorijlik mutaxassislar N.Kouldry va V.Mejiaslarning qayd etishicha, «Datifikatsiya 2 ta jarayonni birlashtiradigan bo'g'in hisoblanadi. Datifikatsiya natijasida bir tomondan, inson hayoti faoliyatini miqdoriy baholash orqali ma'lumotlarga aylantirsa, ikkinchidan, ushbu ma'lumotlarning har xil turdagi qiymatlarga aylanishini ta'minlaydigan murakkab jarayondir». Demak, datifikatsiyaning joriy qilinishi ijtimoiy hayotni umumiy miqdoriy baholashga olib keldi. Raqamlashtirish jarayoni yoki bunday xarakterdagi ko'rsatkichlar ijtimoiy qiymatni aniqlashning universal vositasiga aylanmoqda. Chunki ular shaxs faoliyati baholanishi jarayonida islohotlarning barcha aktyorlari ishtirokini baholashga imkon beradi.

Sotsiolog olim D.Beer fikricha, “Ko'rsatkichlar zamonaviy hayotni boshqarishning muhim va kuchli qismidir”. Shu nuqtai nazardan, raqamli ko'rsatkichlar nafaqat miqdoriy shakllanish bilan bog'liq, balki ta'sir imkoniyati va boshqaruvi, ijtimoiy qadriyat va hokimiyatning o'zaro munosabatlarini aks ettiruvchi, ya'ni o'zini namoyon qilish usullariga ta'sir qiluvchi kompleks jarayondir. Bunda muayyan qarorlar natijasi hisoblangan axborotni iste'molchilarga yetkazish, qonuniy va e'tiborga loyiq, deb hisoblangan xulosalarni aniqlash uchun qiyoslash o'lchovlaridan samarali foydalanish orqali namoyon bo'ladi. Biroq, nazorat va boshqaruv uchun zarur bo'lgan raqamli ma'lumotlardan nafaqat davlat idoralari, balki xususiy firma, tashkilot ham foydalanishadi. Raqamli jamiyatda individ ixtiyoriy ravishda faoliyatini miqdoriy baholashni tanlab, o'zi haqidagi ma'lumotlarni boshqalarga taqdim etishi natijasida beixtiyor “o'zini boshqarish va kuzatish loyihasi”ga aylantiradi.

Bu borada S.Mauning “metrik jamiyat” atamasi barcha ijtimoiy jarayon va hodisalarning miqdoriy bahosini, shuningdek, shaxsning o'ziga xosligini bildiradi. Uning fikricha, miqdorni aniqlash reytinglar va reyting tizimlarini yaratish, tarqatish, yangi ko'rsatkichlar ishlab chiqish, uni joriy etish va baholash tizimlaridagi mexanizmlardan foydalanish, ya'ni o'z-o'zini nazorat qilish amaliyotini o'z ichiga oladi. Bu optimallashtirish, ratsionalizatsiya va mahsuldorlikni oshirishning neoliberal mantig'i hisoblanib, natijada eng yaxshi ko'rsatkichlar uchun kurashning avj olishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan miqdoriy o'z-o'zini tavsiflash nafaqat ilgari mavjud bo'lgan ijtimoiy voqelikning ko'rinishi, balki yangi mexanizmlar (tavsiyalar, sharhlar, reytinglar) yordamida mavjud ijtimoiy farqlarni yaratish usuliga aylanadi.

S.Mau qayd etganidek, “Metrik jamiyatda yangi “qiymat tartiblari” paydo bo'lib, unga ko'ra, ma'lum bir qiymat turli xil faoliyat turlariga, yutuq va atributiv xususiyatlarga mos keladi. Ijtimoiy miqdorni aniqlash raqobatni kuchaytiradi, chunki raqamli ma'lumotlarning mavjudligi taqqoslash imkonini beradi, bu esa raqobat ruhini oshiradi. Raqamli ma'lumotlar, qoida tariqasida, ko'proq ob'ektiv taqdim etiladi, bunday jarayon shaxsga sub'ektiv idrok chegarasidan tashqariga chiqishga imkon beradi. Nihoyat, miqdorni aniqlash ijtimoiylikni oshiradi, ierarxizatsiya, sifat farqlari yagona baholash tizimi doirasida miqdoriy tengsizliklarga aylanadi”. Bunda qiymat ichki xususiyatlar bilan belgilanmaydi, biroq, metrik jamiyatning har qanday a'zosi amalga oshirishi mumkin bo'lgan tashqi baholashga bog'liq. Shu bois qiymat “ijtimoiy ishlab chiqarilgan” maqomini oladi. Demak, raqamli jamiyat rivojlanish jarayoni bilan tanishishning boshqa shakllariga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Jumladan, xorijlik mutaxassis D.Lupton raqamli texnologiyalarning ijtimoiy tahlilini “qo‘rquv tushunchasi”dan “g‘amxo‘rlik tushunchasi” ga qayta yo‘naltirishga intiladi. Natijada bunday raqamli axborot kompleksi inson manfaati uchun ishlashi zarurligi va uning takomillashuviga xizmat qiladi. Darhaqiqat, raqamli jamiyatda dasturiy ta‘minotga asoslangan algoritmlarda ishlaydigan sanoq sonli qurilmalar mazmuni, ularning amaliyotdagi zarurligiga oid turli fikrlar mavjud.

Algoritmlarni taqsimlash shartining muhim jihati ilmiy asoslangan ma‘lumotlarni datifikatsiya qilishdan iborat. Bunda algoritmlar nafaqat hajmi jihatidan ulkan, balki tuzilishi jihatidan ham juda murakkab bo‘lib, hatto, inson mantig‘iga tushunarsiz ma‘lumotlar bilan ishlaydi. Xususan, E.Esposito algoritmlarga yangi ijtimoiy agentlar sifatida yondashishni taklif qiladi. Mashhur olimning fikricha, muayyan ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun vositalar (mashinalar, raqamli qurilmalar) va aloqa sheriklari (botlar, ovozli xabarchilar va boshqalar) sifatida ishlaydi [9, – B. 265]. Bunda muammo uni qaror qabul qilishda qanchalik mustaqil bo‘lishi juda muhim. Chunki algoritmlar odamlar tomonidan dasturlashtirilgan.

Demak, algoritmlarning ijtimoiy ahamiyati axborotni yaratish va uzatish imkoniyati bilan belgilanadi. Algoritm axborotning mazmun-ma‘nosini tushunmaydi va xabarlarini talqin qilishga qodir emas.

XULOSA

Algoritmlar faqat axborotni o‘z ichiga olgan kod asosida tasvirlab bermaydi, balki ular bashorat qilib yangi ma‘lumotlar konfiguratsiyasiga ta’sir qiladi. Boshqacha aytganda, inson tafakkurida atrof-muhitni idrok etishning yangi usullari paydo bo‘ladi, ya’ni stereotiplar qayta ishlab chiqilishi natijasida amaliyot va dunyoqarashlar qayta tiklanib, cheksiz tanlovlarga asoslangan yangi imkoniyatlar eshigi ochiladi. Masalan, axborotni qidiruv tizimlari so‘rovi orqali ko‘proq foydalanuvchi uchun eng mos manba va unga foydali bo‘lishiga xizmat qilishi mumkinligini prognoz qilib, eng ko‘p so‘rab murojaat qiladigan qidiruv so‘rov reytingi natijasiga ham ta’sir qiladi. Shu bois qidiruv so‘rov natijalari nafaqat “ma‘lumot” sifatida ko‘rib chiqiladi, balki “ijtimoiy ma‘lumotlar” [10, – B. 230] bazasidagi mavjud axborot rolini ham bajaradi. Bu o‘z navbatda foydalanuvchilarning mumkin bo‘lgan yoki istalgan xatti-harakatlarini algoritmik ravishda prognoz qilish imkonini berib, ijtimoiy tengsizlikning yangi ko‘rinishini aniqlaydi.

Umuman olganda dunyoda raqamli jamiyat shakllanishi davrida Internet tarmog‘ida joylashtirilgan axborot tizimidan samarali foydalanish yuqori darajada o‘sdi. Hozirda milliy saytlarni rivojlantirish orqali axborot xavfsizligini ta‘minlash masalasi ko‘tarilmoqda. Shuningdek, jamiyatning ijtimoiy rivojini yuqori darajada oshirishi ham algoritimli yondashuv doirasidagi tadqiqotlarga katta turtki bermoqda.

Bu borada taklif sifatida algoritimli yondashuv bilan axborot xavfsizligini ta‘minlash va milliy saytlarni rivojlantirish hamda aholiga sifatli ish topish imkonini berish mumkin va shuning uchun bu yondashuvni o‘rganish uchun “Aql markazlari” tashkil etish lozim.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Hepp A. Deep Mediatization. Routledge, London: Pluto Press, 2019. – P.248.
2. Добринская Д.Е. Цифровое общество в социологической перспективе // Вестник Московского университета. Сер. 18: Социология и политология. 2019. Т.25. №4. - С. 192.
3. Castells M. The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture: Vol. I. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1996. – P. 594.
4. Lovink G. Sad by Design: On Platform Nihilism. -London: Pluto Press, 2019. – P. 290.
5. Bunz M., Meikle G. The Internet of Things. Cambridge, -MA.: Polity, 2018. – P. 292.
6. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. -New York: Public Affairs, 2019. – P. 704.
7. Steinberg M. The Platform Economy. How Japan Transformed the Consumer Internet. Minneapolis. -London: University of Minnesota Press, 2019. – P. 304.

8. Dijck J. van. Datafication, Dataism and Dataveillance: Big Data between Scientific Paradigm and Ideology // *Surveillance and Society*. 2014. Vol.12. No.2. – P. 208.
9. Esposito E. Artificial Communication? the Production of Contingency by Algorithms // *Zeitschrift fur Soziologie*. 2017. Vol.46. No.4. – P. 265.
10. Lupton D. *Digital Sociology*. –New York.: Routledge, 2015. – P. 230.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

7 ЖИЛД, 3 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 7, НОМЕР 3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 7, ISSUE 3

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000